

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

UMUMTA'LIM MAKTABI O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA SHAXSIY MAS'ULIYATNING ROLI

Umarova Dilhas Qodirjonovna,
Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti
psixologiya yo'nalishi magistranti
dilhavas87@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsiy mas'uliyatning umumta'lim maktabi o'qituvchilari orasida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga qanday hissa qo'shishining psixologik va pedagogik jihatlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda shaxsiy mas'uliyat samarali o'qitish va uzluksiz kasbiy o'sishning asosiy psixologik omillaridan biri ekanligi ta'kidlangan. O'zbekiston umumiy ta'lim tizimida o'qituvchilarning kompetensiyasi va mas'uliyat darajalari bo'yicha statistik ma'lumotlar mas'uliyat va pedagogik samaradorlik o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatish uchun tahlil qilingan. Natijalar o'qituvchilarning o'zini o'zi boshqarish, axloqiy ong va reflektiv amaliyotlarini kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi, bu ularning kasbiy kompetensiyasini mustahkamlaydi.

Kalit so'zlar: O'qituvchi mas'uliyati, kasbiy kompetensiya, pedagogik psixologiya, ta'lim sifati, o'qituvchilarning motivatsiyasi, shaxsiy javobgarlik, kasbiy rivojlanish.

Hozirgi davrda zamonaviy ta'lim islohotlari sharoitida o'qituvchilar orasida kasbiy kompetensiyani shakllantirish strategik ustuvor vazifaga aylandi. O'qituvchilardan nafaqat fan bilimlariga ega bo'lish, balki shaxsiy mas'uliyat, axloqiy halollik va ijtimoiy ongni namoyish etish ham talab qilinadi. So'nggi ta'lim siyosati hisobotlariga ko'ra, umumta'lim maktablari o'qituvchilarining 68% dan ortig'i har yili professional qayta tayyorlash dasturlarida qatnashgan, ammo ularning atigi 54% pedagogik ko'rsatkichlar bilan o'lchanadigan barqaror professional kompetensiya darajasini namoyish etgan.

Bu nomuvofiqlik shaxsiy mas'uliyatning professional kompetensiyani shakllantirishga ta'sir qiluvchi psixologik omil sifatidagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Mas'uliyatli o'qituvchi ta'lim maqsadlariga erishishda tashabbuskorlik, fidoyilik va axloqiy xulq-atvorni namoyon etadi.

Kasbiy kompetensiya bilim, pedagogik ko'nikmalar, motivatsiya va o'zini o'zi boshqarishni birlashtirgan integrativ sifat sifatida belgilanadi. Boshqa tomondan, shaxsiy mas'uliyat - bu shaxsning axloqiy va ijtimoiy normalarga rioya qilgan holda professional vazifalarni ongli ravishda va samarali bajarishga ichki tayyorligidir.⁴⁸

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mas'uliyat o'qituvchilarning motivatsiyasi va o'zini o'zi ta'minlashga bevosita ta'sir qiladi. Mas'uliyatli o'qituvchi qiyinchiliklarni tashqi

⁴⁸ <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718923001738>

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

bosim sifatida emas, balki o'zini takomillashtirish imkoniyatlari sifatida qabul qiladi. O'zbekiston ta'lim tizimi kontekstida islohotlar kompetensiyaga asoslangan ta'limga urg'u berdi, bu esa mas'uliyatning doimiy takomillashtirish omili sifatidagi rolini yanada ta'kidlaydi.⁴⁹

1-jadval. Umumta'lim maktabi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishda shaxsiy mas'uliyatning roli⁵⁰

№	Ko'rsatkichlar	O'qituvchilar ulushi (%)	Tahlil
1	Kasbiy malaka oshirishda shaxsiy tashabbuskorlik darajasi	78%	Ko'pchilik o'qituvchilar o'z malakasini oshirishda faol, bu ularning kasbiy kompetentligini rivojlantiradi.
2	Mas'uliyatni his etish va o'z faoliyatiga tanqidiy yondashish	84%	O'qituvchilarning aksariyati o'z faoliyatida mas'uliyatni chuqur his etadi va bu natijani oshiradi.
3	Innovatsion metodlarni o'zlashtirishga tayyorlik	72%	O'rtacha darajada, bu esa qo'shimcha motivatsiya va metodik yordam talab etadi.
4	O'quvchilarga individual yondashuvda mas'uliyatlilik	81%	Yuqori darajada, o'qituvchilar o'quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olishadi.
5	Jamoaviy ishda mas'uliyatni taqsimlash va hamkorlik	76%	O'qituvchilar jamoaviy ishlarda yetarli mas'uliyat bilan ishtirok etishadi, ammo ayrim hollarda muvofiqlashtirish zarurdir.

Mazkur jadval umumta'lim maktabi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish jarayonida shaxsiy mas'uliyatning ahamiyatini aniqlash va tahlil qilishga qaratilgan. Tahlil natijalari o'qituvchilarning professional rivojlanishida shaxsiy mas'uliyatning o'рни va ta'sirini yoritadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, umumta'lim maktabi o'qituvchilari orasida shaxsiy mas'uliyatning yuqori darajada shakllangani ularning kasbiy kompetentligini mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi. O'qituvchilarning aksariyati o'z kasbiy faoliyatiga nisbatan mas'uliyatni chuqur anglab, o'quvchilarning individual rivojlanishiga e'tibor qaratishadi. Shu bilan birga, innovatsion metodlarni joriy etishda mas'uliyatni kuchaytirish zarurati mavjud.

⁴⁹ <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2024.1433908>

⁵⁰ Muallif ishlanmasi

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

2024-yilda Namangan, Andijon va Farg'ona viloyatlaridagi 450 o'qituvchi o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari quyidagilarni ko'rsatdi. O'z-o'zini mas'uliyatli deb hisoblagan o'qituvchilarning 72 foizi ham kompetensiyani baholashda o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori ball to'pladi. O'qituvchilarning 19 foizi ham mas'uliyat, ham kompetensiyaning o'rtacha darajasini ko'rsatdi. Mas'uliyati past bo'lgan o'qituvchilarning atigi 9 foizi yuqori kompetensiyani namoyish etdi. Bu natijalar shaxsiy mas'uliyat va professional kompetensiya o'rtasida ijobiy korrelyatsiyani ($r = 0.68$) ko'rsatadi. Muntazam ravishda reflektiv amaliyotlar va o'zini baholash bilan shug'ullanadigan o'qituvchilar sinfni boshqarish ko'nikmalarining kuchliroqligini, o'quvchilar bilan yaxshiroq muloqot qilishni va yuqori professional motivatsiyani namoyon etishga moyil bo'ladilar.⁵¹

Bundan tashqari, maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024-yildagi statistik ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, mas'uliyatga asoslangan tuzilgan o'quv dasturlariga ega maktablar bunday tashabbuslarsiz maktablarga nisbatan o'quvchilarning o'quv natijalarida 12% yaxshilanishni qayd etdilar.

O'zbekistonda 2024-yilgi "Yangi O'zbekiston – Yangi Ta'lim"⁵² islohot strategiyasida o'qituvchilarning uzluksiz rivojlanishi va hisobdorligi ta'lim sifatini oshirishning markaziy o'rni ekanligi ta'kidlangan. Ushbu islohotlar o'qituvchilarning mas'uliyatiga asoslangan ishlash modellarini joriy etishni rag'batlantiradi, reflektiv o'qitish va o'zini o'zi baholash tizimlarini rivojlantiradi.

Psixologik mexanizmlarga quyidagilar kiradi:

1. Mas'uliyatni shakllantirish ortidagi psixologik jarayonlarni kengaytirish lozim;
2. O'z-o'zini tahlil qilish - o'qitishning kuchli va zaif tomonlarini anglash muhim hisoblanadi.
3. Axloqiy o'zini o'zi boshqarish - axloqiy qarorlar qabul qilishga yo'naltiruvchi ichki intizomli bo'lish alohida muhim ahamiyat kasb etadi.
4. Maqsadga yo'naltirilganlik - shaxsiy va professional rivojlanish maqsadlarini qo'yish va ularga erishish hisoblanadi.
5. Empatiya - talabalarning ehtiyojlarini tushunish, bu axloqiy burch tuyg'usini oshiradi. Shaxsiy mas'uliyat o'qituvchilarning hissiy aql-zakovati va hamdardligi bilan chambarchas bog'liqdir. Yuqori empatiya ballariga ega o'qituvchilar o'z ishlarini nafaqat burch, balki axloqiy missiya sifatida qabul qilganliklari uchun yanada izchil professional malakani namoyish etadilar.⁵³

Ilmiy izlanishlar natijasida quyidagi tavsiyalarni berishimiz mumkin:

⁵¹ Muallif ishlanmasi

⁵² <https://cyberleninka.ru/article/n/yangi-o-zbekiston-ta-lim-tizi-mida-integratsiya-asosida-boshlang-ich-sinf-o-quvchilarining-o-zlashtirish-samaradorligini-ta-minlash> O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. 2024. "Yangi O'zbekiston – Yangi ta'lim" islohot strategiyasi 2022–2026. Toshkent.

⁵³ Karimova, V. M. 2018. Pedagogik faoliyatda shaxs psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

1. O'zini o'zi boshqarish, motivatsiya va mas'uliyat bo'yicha psixologik o'quv modullarini o'qituvchilarning malaka oshirish dasturlariga integratsiya qilish kerak.

2. Modellashtirish va fikr-mulohaza orqali mas'uliyatni kuchaytirish uchun tajribali va yangi o'qituvchilarni birlashtirgan maktabga asoslangan ustozlik tizimlarini ishlab chiqish dardkor.

3. O'qituvchilarni baholash tizimlariga nafaqat bilimga asoslangan ko'rsatkichlarni, balki mas'uliyat ko'rsatkichlarini ham kiritish shart.

4. O'qituvchilarning farovonligi va mas'uliyat hissini kuzatish uchun davriy psixologik baholashlarni o'tkazish lozim.

5. Kundalik yuritish, tengdoshlarni ko'rib chiqish va sinfda kuzatuv fikr-mulohazalari kabi refleksiv o'qitish amaliyotlarini rag'batlantirish kerak.

Tadqiqotdagi ilmiy izlanishlar natijalaridan kelib chiqib, shaxsiy mas'uliyat - o'qituvchilarning kasbiy malakasini shakllantirishda hal qiluvchi psixologik omil ekanligini ayta olamiz. Shuning uchun, O'zbekistonda va undan tashqarida umumiy ta'lim sifatini oshirish uchun o'qituvchilarning mas'uliyatini psixologik qo'llab-quvvatlash, axloqiy ta'lim va refleksiv amaliyotlar orqali kuchaytirish juda muhimdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, umumta'lim maktabi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishda shaxsiy mas'uliyat hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchi o'z faoliyatiga nisbatan mas'uliyatni chuqur his etgan taqdirdagina ta'lim sifati, o'qituvchilarning bilim darajasi va tarbiyaviy natijalar yuqori bo'ladi. Shaxsiy mas'uliyat o'qituvchini o'z ustida ishlashga, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishga, o'quv jarayonini yangicha yondashuv asosida tashkil etishga undaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mas'uliyatli o'qituvchilar nafaqat o'z kasbiy mahoratini doimiy ravishda rivojlantiradi, balki o'qituvchilarga namunaviy shaxs sifatida ta'sir ko'rsatadi. Bu esa ta'lim muassasasining umumiy samaradorligini oshiradi. Shu bois, o'qituvchilarda shaxsiy mas'uliyatni kuchaytirish, ularni o'z kasbiy kompetensiyasini muntazam yangilashga rag'batlantirish ta'lim tizimining strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Natijada, shaxsiy mas'uliyat – bu o'qituvchining kasbiy yetukligi va ta'lim sifatining poydevori bo'lib, u o'z-o'zini rivojlantirish, yangilikka ochiqlik va pedagogik faoliyatda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hasanboeva, O. 2019. Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

2. Yo'ldoshev, J. G. 2020. Kasbiy kompetentlikni shakllantirishning pedagogik asoslari. Toshkent: TDPU nashriyoti.

3. Qodirova, G. 2021. Pedagog shaxsining kasbiy o'zini anglash va mas'uliyat hissining shakllanishi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

4. Abdurahmonova, D. 2022. Umumta'lim maktabi o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishida motivatsion va psixologik omillar. Toshkent: "Ilm ziyo" nashriyoti.

5. Karimova, V. M. 2018. Pedagogik faoliyatda shaxs psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.

Zimniaya, I. A. 2021. Pedagogik psixologiya: Kompetensiya yondashuvi. Moskva: Yurayt.

7. OECD. 2023. Xalqaro o'qitish va o'rganish tadqiqoti (TALIS 2023) natijalari. Parij: OECD nashriyoti.

8. Vygotskiy, L. S. 1978. Jamiyatdagi ong: Oliy psixologik jarayonlarning rivojlanishi. Garvard universiteti nashriyoti.

9. <https://cyberleninka.ru/article/n/yangi-o-zbekiston-ta-lim-tizimida-integratsiya-asosida-boshlang-ich-sinf-o-quvchilarining-o-zlashtirish-samaradorligini-ta-minlash> O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. 2024. "Yangi O'zbekiston – Yangi ta'lim" islohot strategiyasi 2022–2026. Toshkent.

10 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718923001738>

11. <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/educ.2024.1433908>

12. <https://cyberleninka.ru/article/n/yangi-o-zbekiston-ta-lim-tizimida-integratsiya-asosida-boshlang-ich-sinf-o-quvchilarining-o-zlashtirish-samaradorligini-ta-minlash>